

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาของปัญหา

มนุษย์ไม่ว่าจะเป็นชนชาติใด เผ่าพันธุ์ใดก็ย่อมจะต้องการผ่านการพัฒนาจากความล้ำหลังในด้านต่าง ๆ สังคมความเจริญสร้างวิถีทางของตนเองขึ้นมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มของตน ภาษา เป็นสิ่งหนึ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น จุดประสงค์หลักแต่ดั้งเดิมนั้นก็เพื่อที่จะสื่อสารให้เข้าใจกันในเฉพาะหมู่พวกตน แต่เมื่อการสื่อสารนั้นประสบความสำเร็จยอมรับกันทั่วไปแล้ว มนุษย์ก็ได้นำภาษานั้นมาเป็นเครื่องมือสำคัญในการประดิษฐ์ให้เกิดความงดงามเพื่อถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด อารมณ์สะท้อนใจของตนให้ผู้อื่นได้รับรู้จนเกิดเป็นศิลปะแขนงหนึ่ง นั่นก็คือวรรณคดี

วรรณคดีเป็นศิลปะที่มีอยู่ในทุกชาติที่มีความเจริญทางภาษา ชาวไทยเองก็เช่นเดียวกัน คนไทยมีภาษาใช้เป็นของตนเองมานานและนับตั้งแต่ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้ การสร้างสรรค์วรรณคดีไทยก็เจริญสืบเนื่องต่อกันมา

การสร้างสรรค์วรรณคดีไม่ว่าจะเป็นของชาติใดก็ตามล้วนแต่มีลักษณะสำคัญอยู่ที่การใช้ภาษาที่งดงาม สร้างความสะท้อนใจต่อผู้ที่ได้อ่านได้ฟัง โดยเฉพาะการสร้างงานของกวีไทย กวีไทยแต่โบราณมาจะเน้นเป็นพิเศษในด้านการใช้ภาษามากกว่าด้านอื่นๆ กวีมีความตั้งใจที่จะสร้างงานของตนให้มีความไพเราะเพื่อให้ผู้อ่านได้ซาบซึ้งไปกับสิ่งที่ตนถ่ายทอดออกมา ทักษณคดีลักษณะนี้แสดงให้เห็นในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น ในลิลิตยวนพ่ายกล่าวไว้ว่า

สารสยามภาคยพ้อง	กลกานท นี้ฤา
คือคู่มาลาสุวรรณค์	ช่อช้อย
เบญญาพิศาลแสดง	เดอมกรยติ พระฤา
คือคู่ใหม่แสร์ร้อย	กึ่งกลาง ฯ
เป็นสร้อยไสภิตพัน	อุปรมา
โสรมไสดาศิริธรางค	เวียไว้

จงคงคู่กล้วย

ยีนโยค

หายแผ่นดินฟ้าใหม่

อย่าหาย ฯ

(ลิลิตยวนพ่าย , ๒๕๔๐ : ๓๔๔)

โคลงทั้ง ๒ บทนี้ ฉันทิขย์ กระแสสินธุ์ (๒๕๑๓ : ๑๑๑-๑๑๒) ถอดความไว้ว่า “หนังสือสยามที่กล่าวออกมาอย่างไพเราะในทำนองกลกานต์นี้หรือ คือคู่ดอกไม้สวรรค์อันมีข้อร้อยปัญญาอันกว้างขวางแสดงให้เห็นพระเกียรติแต่เดิมคือคูใหม่มาประจรร้อยกิ่งกลาง(ดอกไม้สวรรค์นั้น)” และ “เป็นสร้อยอันงามพันที่จักอ้างเปรียบเทียบ เพื่อไว้ทัดหรือประดับไสรตแก่ฟ้าแก่นักปราชญ์ จุงคงอยู่ตลอดกาลปี และยืนอยู่คู่กล้วยโดยปราศจากมลทิน แม้แผ่นดินจะหายแผ่นดินฟ้าจะใหม่ก็อย่าหาย”

โคลงข้างต้นนี้จึงเป็นการกล่าวเปรียบเทียบให้เห็นว่า คำประพันธ์ที่ไพเราะก็เปรียบได้ดังดอกไม้สวรรค์ ส่วนตัวเนื้อเรื่องที่แสดงพระเกียรตินั้นคือเส้นไหมที่ร้อยดอกไม้ ประกอบกันเป็นสร้อยที่ประดับไสรตของนักปราชญ์ และสุดท้ายก็ขอให้คำประพันธ์ที่ไพเราะนี้คงอยู่ชั่วกาลปี จะเห็นได้ว่า กวีมองส่วนที่เป็นเนื้อเรื่องนั้นคือสิ่งที่เป็นแกนกลาง แต่ความงดงามที่จะให้ผู้อื่นเห็นประจักษ์นั้นก็คือความไพเราะของบทประพันธ์ที่กวีตั้งใจนิพนธ์ขึ้นมานั่นเอง

เมื่อกวีไทยเห็นความสำคัญของการประดิษฐ์ถ้อยคำ กวีทุกยุคทุกสมัยจึงพยายามที่จะคิดค้นตกแต่งภาษาด้วยวิธีการต่าง ๆ สร้างสรรคงานของตนให้มีความโดดเด่น แม้ว่าจะอยู่ในกรอบของฉันทลักษณ์ก็ตาม ความพยายามของกวีที่จะ “เล่น” กับรูปแบบนี้เอง ที่ทำให้เกิดการแสวงหากลวิธีหลายรูปแบบที่จะนำมาใช้ในงานของตน วิธีหนึ่งที่กวีนิยมก็คือ การใช้กลบท

กลบท เป็นศิลปะทางภาษาอย่างหนึ่งของกวีไทยด้วยการประดิษฐ์พยางค์เพลงถ้อยคำให้แปลกและน่าสนใจยิ่งขึ้น โดยกลบทอาจจะเป็นการเพิ่มลักษณะบังคับพิเศษลงไป คำประพันธ์ เช่น การเล่นเสียง เล่นคำซ้ำ เป็นต้น หรือกลบทบางประเภทก็จะเป็นการวางถ้อยคำให้เป็นรูปต่างๆ ที่มักจะเรียกว่าเป็น กลอักษร

การใช้กลบทในวรรณคดีไทยนั้น ไม่มีเอกสารใดที่จะยืนยันประวัติและความเป็นมาของกลบทในประเทศไทยได้อย่างเป็นหลักฐานแน่ชัด โกชัย สาริกบุตร(๒๕๑๘ : ๑๕-๑๘) ซึ่งเป็นผู้

หนึ่งที่ได้ศึกษากลบทอย่างค่อนข้างละเอียด ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของกลบทไว้ สรุปความได้ว่า กวีไทยได้แบบอย่างกลบทมาจากอินเดีย โดยเมื่อศึกษาจากตำราการประพันธ์ที่แปลจากภาษาบาลีคือ คัมภีร์สุไพศาลังการ และคัมภีร์อสังการศาสตร์ที่แปลจากภาษาสันสกฤต พบว่า กลบทของไทยมีส่วนคล้ายคลึงกับกลวิธีการซ้ำคำแบบยวม ในคัมภีร์สุไพศาลังการ อันเป็นการซ้ำคำในบทกวีแต่ละบาท และสามารถพลิกแพลงได้ ๗ แบบ เช่น ปาทาทียมก (การซ้ำต้นบาท) ปาทัมชฌยมก (การซ้ำกลางบาท) ปาทันตยมก (การซ้ำปลายบาท) เป็นต้น

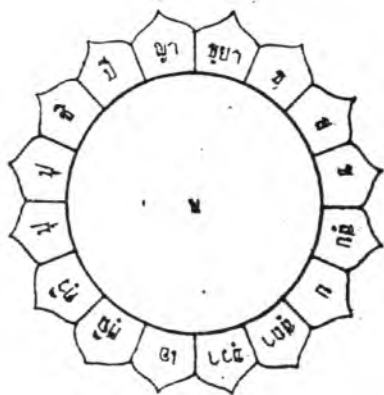
ส่วนในคัมภีร์อสังการศาสตร์มีเนื้อหาบางส่วนที่คล้ายกับกลบทของไทยคือในปริเฉทที่ ๔ กล่าวถึงอสังการที่ก่อให้เกิด จิตรม คือ ความแปลก ด้วยการแต่งโคลกแบบ “จิตร” จิตรแบ่งกว้าง ๆ ได้ ๒ ลักษณะคือ จิตรที่เรียงตามโคลกธรรมดา แต่มีเงื่อนไขพิเศษ เช่น จิตรแบบเอกสวรม เป็นการใช้สระอย่างเดียวตลอดบท ดังตัวอย่าง

คณวร	คณวรกรตรจรณ	ปรมปทศรณคชนปถกถ	ฯ
อมทน	คตมท	คชกรยมล	ศมมย ชย ภยฆนวนทหน ฯ

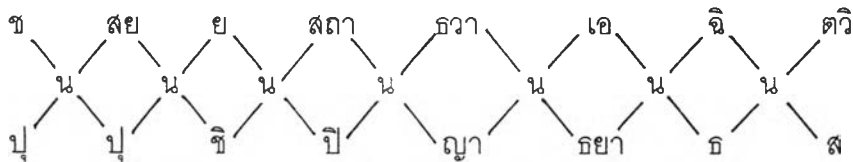
ข้าแต่พระชิน ผู้ประเสริฐท่ามกลางคณะ ทรงมีพระบาทอันประสาทสิ่งทีบุคคลขอดีกว่าผู้อื่น ทรงบอกทางแก่ชนที่จะไปพึ่งโมกษ ทรงปราศจากกิเลส ทรงปราศจากอหังการ ทรงมีพระพาหาคู่หนึ่งอันเสมือนวงช้าง ทรงแล้วด้วยความสงบ ทรงเป็นไฟเผาป่าที่บคือภัยขอพระองค์ทรงมีชัย

(โกชัย สาริกบุตร , ๒๕๑๘ : ๑๘๓)

จิตรลักษณะที่ ๒ คือจิตรที่เรียงอักษรเป็นรูปต่าง ๆ เช่น จิตรแบบโศกศทลกมลพณ (ดอกบัว ๑๖ กลีบ) ที่เรียงอักษรเป็นรูปดอกบัว ๑๖ กลีบ เวลาอ่านจะต้องมีการถอดคำอ่าน (คล้ายกับกลอักษร) และอาจเปลี่ยนเป็นรูป โคมุตริกาพณ (น้ำมูตรวัว) ได้ ดังตัวอย่าง

น้ำมูตรวิ้ว

ถอดคำอ่าน

ชนสย นยนสฺถาน- ฎวานเอนศฺฉินตฺวิน ๗
 ปฺนระปฺนรฺชินะ ปฺน- ฎวานธฺยานธนะ สนะ ๗๑

ขอพระชินผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงมีพระสุรเสียง ณ สถานที่นำบุคคลทั้งหลาย ทรงมีญาณ
 และฉานอันใหญ่เป็นพระสมบัติ จงทรงกำจัดบาปของเราทั้งหลายรำไป

(โกชัย สาริกบุตร , ๒๕๑๘ : ๑๘๖)

นอกจากนี้โกชัย สาริกบุตร สรุปรประวัติความเป็นมาของกลบทในประเทศไทยไว้ว่า

กวีไทยในราชสำนักกรุงศรีอยุธยาคงจะรู้จักตำราอสังการ
 ศาสตร์ทั้งฉบับภาษาบาลี และสันสกฤตตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอน
 ต้น คือได้รู้จักคุ้นเคยกับคัมภีร์วุตโตทัย ซึ่งเป็นแบบของการแต่งฉันท
 ไทยแต่เพิ่งจะมารวบรวมความรู้เรื่องฉันทและเทคนิคกลบทเข้าไว้ใน
 หนังสือจินตามณีครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จาก
 หนังสือจินตามณีนี้นองนับได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นของการยอมรับเรื่องนี้

เข้าไปในแบบเรียนภาษาไทย สืบมาจนปัจจุบันนี้ท่านผู้รู้ที่เขียนตำรา
ฉันท์ลักษณะไทยจึงรวบรวมเรื่องกลบทเข้าเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งด้วย
(โกชัย สาริกบุตร , ๒๕๑๘ : ๑๘)

ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเป็นต้นมา ก็พบว่ากวีไทยมีการแต่งกลบทกันอย่างแพร่
หลาย กลบทปรากฏอย่างชัดเจนอยู่ในวรรณคดีหลาย ๆ เรื่อง ดังตัวอย่างจากกลอนโคลงกลอนแข่งน้ำ
ที่มีการแต่ง โคลงกลบทเก็บบาท อันเป็นกลบทที่บังคับการซ้ำคำในตำแหน่งท้ายบาทที่มาก่อนกับ
คำในตำแหน่งต้นบาทถัดมา

นานาอนนกว่าว	เดิมกัลป์
จักร้าจักรภาพพิ	เมื่อใหม่
กล่าวถึงตะวันเจด	อันพลัง
อันพลังน้ำแล้งไข	ขออดหาย ฯ
เจดปลามันพุ่งหล้า	เป็นไฟ
ไฟวามจตุราบาย	แผ่นขว้า
แผ่นขว้าชักไตรตรีงษ์	เป็นเผ้า
เป็นเผ้าแลบล้า	สีสลงง ฯ
	สีลออก

(ชลดา เรื่องรักษลิขิต , ๒๕๔๑ : ๔๖-๔๗)

มหาชาติคำหลวง ในทานกัณฑ์ ก็มีรายบางช่วงที่มีการระบุว่าเป็น “กลบทเก่า” ดังตัว
อย่าง

ทิสฺวา มิคานํ ยูถานํ โฉมนางเมืองเมื่อเมื่อป่า จะซ้าล้า
สรรมฤค ควํ สญฺจرتํ วเน โคกะทิงถึกท่ยวถ้อง ทุกแห่งห้อง
หิมพานต์ เหนว วจฺจคิทฺถาว แดสตั้งดาดดาวตว
เหมือนนรวรวงก้านดลูก กถึ มทฺทิ กริสฺสสิ อย่าดูถูกอันไทล
ไพร จะเยี้ยไยแกอกเจ้า ทิสฺวา สมฺปติเต โสมเร ซ้าสองเท้า
ท่ยวจิน โผนยอดไม้ยุดแมก โสมเร เมาะ ภูสฺนวิรูป รูป

ปลาเศแปลกแปลกคน ภิษนพิกลกลหลอก ทุมคุเศสุ ปลุงคุ
 เม ค่างวนวอกครอกครองครวญ จละนีหวนโนน ปลายทุม
 อเขตตญญาาย เต มทุทิ เจ้าบจัดเจนนภูมิพินพง เปนเอนองค์
 แดผว...

(มหาชาติคำหลวง , ๒๕๔๐ : ๙๖)

กลบทเก่าในช่วงนี้ ชลธิรา กัดอยู่ (๒๕๑๘ : ๓๒) ได้วิเคราะห์ว่า "ในทานกัณฐ์นี้ นอก
 จากจะมีกลบทชนิดคุณบทแล้ว ต่อเนื่องจากคุณบท มีข้อความจำหน้าว่า 'กลบทเก่า' ซึ่งแสดงให้เห็น
 อย่างแน่ชัดว่า ต้องเป็นสำนวนโบราณ(ถ้าส่วนอื่น ๆ ไม่ใช่สำนวนโบราณ ก็จะต้องเป็นสำนวน
 โบราณเฉพาะบทนี้) ลักษณะของกลบทเก่าในที่นี้เทียบได้กับกลบทชื่ออักษรล้วน ซึ่งบังคับให้ใช้
 เสียงพยัญชนะซ้ำกันอย่างน้อย ๓ อักษร"

จากในมหาชาติคำหลวงนี้จะเห็นได้ว่า ในแต่ละวรรคมีการเล่นสัมผัสอักษรค่อนข้าง
 สม่ำเสมอวรรคละ ๓ เสียง (บางวรรคอาจจะมากกว่านั้น) เช่น โฉมนางเมืองเมื่อเมื่อป่า จะ
 ซ้ำสำสรรมฤค โคะทิงถักที่ยอถ้อง ทุกแห่งห้องหิมพานต์ แดสดั่งดาลด้าวตวร
 เหมือนนวนนางกำนัลลูก ออย่าดูถูกอันโกลไพโร เป็นต้น

ลิลิตยวนพ่ายเป็นวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นก็มีลักษณะการซ้ำคำแบบกลบทพวงแก้ว
กุดัน ดังตัวอย่าง

ไตรตรัสไตรเทพเรื่อง	ไตรรัตน
ไตรโลกไตรไตรภพ	ท่วงแท้
ไตรไตรปิฎกตรัส	ไตรเทพ
ไตรท้าวไตรพิธแปล	ปลั่งชาญ ฯ

(ลิลิตยวนพ่าย , ๒๕๔๐ : ๓๓๔)

กลบทพวงแก้วกุดันเป็นกลบทที่บังคับให้มีคำซ้ำเป็นคำเดียวกันทุกวรรค วรรคละกี่คำก็ได้
 ในโคลงบทข้างต้นมีคำซ้ำคือคำว่า "ไตร" แต่ก็ไม่ได้ซ้ำทุกวรรคตลอดทั้งบท

นอกจากลิลิตยวนพ่ายแล้ว วรรณคดีในยุคสมัยนี้เรื่องอื่น ๆ ก็มีการเล่นคำแบบกลบทย่อยอีก เช่น ลิลิตพระลอ ก็มีร่ายกลบทย่าง ดังตัวอย่าง

หวดเหียงหากแหหัน จันท์จวงจันท์แจจิก ปริงปรงปรักปรู

ปราง คุยแควคางค้อเค็ด หมูไม้เพ็ดไม้พลอง หมูไม้ฟองไม้ไฟ

ไม้ไผ่ไฟไม้โพ ไม้ตะโกตะกู ไม้ลำภูลำแพง หมูไม้แดงไม้ดัน
ไม้สมพันสารภี ไม้นนทรีทรบูร คุรกำกูนกำยาน ไม้พิมานขล้อย
ขลาย ไม้กำจายกระจับบก ไม้ระทกรกลักสาน คณนามีหมูไม้
กล่าวแต่พอจำได้ กว่านั้นยังเหลือ แลนาฯ

(ลิลิตพระลอ , ๒๕๔๐ : ๔๓๑)

ร่ายข้างต้นประกอบไปด้วยกลบท ๒ ชนิด ชนิดแรกเป็นกลบทอักษรล้วน คือแต่ละวรรคใช้พยัญชนะต้นเดียวกัน แต่ใช้เพียงใน ๔ วรรคแรก ชนิดที่ ๒ คือกลบทพวงแก้วกุดัน คือมีการซ้ำคำเดียวกันทุกวรรค ในที่นี้ได้แก่คำว่า “ไม้” แต่ในร่ายข้างต้นไม่ได้ใช้ลักษณะนี้ตลอดทั้งบทมีบางวรรคที่ไม่ได้ใช้

วรรณคดีคำฉันท์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นนั้น ก็มีคำประพันธ์ที่มีลักษณะเป็นกลบทย่อยเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จาก อนิรุทธคำฉันท์ ดังตัวอย่าง

ควรวางบำเรอรัก	ษพระบาทนฤมล
ลูปไล่สุธาคณ	ธลอลอบองค์
ควรวางตระกองเอว	อรธั่งแทบบรรทมทรง
สมเสน่หบาทบง	กชพัคตรีพิมพ์ทอง
ควรวางตระโบมโลม	ฤติกามเกรียวทอง
ประสพสมองค์สอง	สุขเสวยมโนรมย์

(อนิรุทธคำฉันท์ , ๒๕๓๐ : ๕๗๖)

ลักษณะการซ้ำคำข้างต้นนี้ตรงกับกลบทบัวบานกลีบชยาย ที่บังคับการเล่นคำซ้ำ ๒ คำ
ต้นวรรคเหมือนกันตลอดทั้งตอน

วรรณคดีในช่วงสมัยนี้แม้ว่าก็จะนำลักษณะแบบกลบทมาใช้กันมาก แต่กลบทเหล่านี้
อาจจะไม่สมบูรณ์สม่ำเสมอตลอดทั้งบท เมื่อถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง การใช้กลบทจึงเริ่มมี
รูปแบบที่ชัดเจนมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากที่ “จินตามณี” อันเป็นแบบเรียนหนังสือภาษาไทยเล่ม
แรก แม้จะไม่ใช้ตำรากลบทโดยตรงแต่ก็มีการบันทึกกลบทบางประเภทเอาไว้เช่น

โคลงกลอักษรชื่อ ขำนาญเกลากลอนโคลงลาว

กาลี่ไปลี้แล้วมา
เห็นแค่พินขาวศรี
เล่นไปเห็นเขาตีดา
ผแลนมาหุหี่ ญี่เขี้ยวตา ฯ

(พระโหราธิบดี , ๒๕๓๑ : ๔๖๕)

โคลงบทนี้ ประเสริฐ ณ นคร เขียนโคลงเฉลยไว้ว่า

กาลี่ไปลี้แล้ว	มาลี้
หันแต่พินขาวศรี	ลี้ลี้
เล่นไปเห็นเขาตี	ดาตี
ผแลนมาหุหี่	ยี่เขี้ยวตาเขี้ยว

(ประเสริฐ ณ นคร , ๒๕๔๑ : ๒๔๓)

ตัวอย่างกลบทชื่อทวารประดับชื่อสกัดแก้ว

ลางวัน พังข่าวร้าย	วันลาง
ร้อนยิ่ง ไฟพอนฟาง	ยิ่งร้อน

ข่มสุด ไศกไปวาง
กรรมภู ฉันได้อ่อน

สุดข่ม ชี้นา
ชัดให้กรรม

(พระโหราธิบดี , ๒๕๓๑ : ๔๗๐)

โคลงกลบทนี้เป็นโคลงกลบทที่เล่นคำซ้ำต้นบาทและท้ายบาทแต่ให้กลับคำที่ตำแหน่ง
ท้ายบาท

นอกจากการนำกลบทมาใช้ไว้ในแบบเรียนแล้ว วรรณคดีในสมัยนี้ยังมีวรรณคดีที่เขียนขึ้น
ด้วยกลบทตลอดเรื่องเป็นเล่มแรกคือโคลงอักษรสามหมู่ของพระศรีมโหสถ โคลงอักษรสามหมู่แต่ง
ด้วยกลบทตรีประดับ ที่บังคับเล่นเสียงวรรณยุกต์ ๓ เสียงเรียงกัน ดังตัวอย่าง

มุจลินท์ลินลิน	เลียชล
ไล่ไล่ไล่เสียงกล	จันแจ้ว
ขุ่มไซไซไซชน	พองคลี่
ยุงยุงยุงย้ายแห้ว	หวิหวิหวิหวิหวิ

(พระศรีมโหสถ , ๒๕๓๐ : ๖๔๗)

ช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย มีวรรณคดีที่แต่งด้วยกลบทตลอดเรื่องอีกเล่มหนึ่งคือ กลบท
ศิริวิบุลกิตติ์ ของหลวงศรีปรีชา (เซ่ง) แต่งด้วยกลอนกลบท ๘๖ ชนิด ดังตัวอย่าง

กลบทกรักร้อย บังคับการเล่นคำ ๑ คู่ในแต่ละวรรค

ยังมีเมืองเมืองใหญ่หนึ่งไพบุลย์ พร้อมสกุลสกุลวงษ์ทั้งพงษา
อันจอมท้าวท้าวไทหน้าใจกล้า เธอเตรียมการการมหาโยธาศ

(หลวงศรีปรีชา(เซ่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๗๔)

กลบทเบญจวรรณห้าสี บังคับให้เล่นเสียงพยัญชนะซ้ำกัน ๕ เสียงเรียงกันตั้งแต่ต้นวรรค
ดังตัวอย่าง

จอมจักรเจ้าแจ้วเจาะฟังเพราะพร้อง

จวนจิตจ้องจวนใจสงไสสนิท

ไม่หมายมั่นมุ่งมาทบุตรคาดคิด

จอแจจิตจรจวนเจือไม่เชื่อใจ

(หลวงศรีปริชา(แข่ง) , ๒๕๓๑ : ๓๙๕)

สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น แม้บางช่วงบ้านเมืองจะวุ่นวายด้วยศึกสงครามแต่ยุคสมัยนี้ก็เป็สมัยที่วรรณคดีเฟื่องฟูมากสมัยหนึ่ง พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ล้วนแต่ทรงสนับสนุนงานทางด้านวรรณคดี จึงทำให้ในสมัยนี้มีวรรณคดีหลายเรื่องและมีกวีเกิดขึ้นหลายท่าน วรรณคดีในช่วงสมัยนี้ก็เป็เช่นเดียวกับในสมัยอยุธยาคือในวรรณคดีจะมีคำประพันธ์ที่เป็นกลบทแทรกอยู่ในหลายๆ เรื่อง สมัยนี้ยังมีตำรากลบทที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่งคือ เพลงยาวกลบท เพลงยาวกลอักษรและโคลงกลบทในจารึกวัดพระเชตุพนฯ ตำรากลบทนี้มีการเขียนแสดงกลบทและกลอักษรไว้หลายชนิด อย่างเช่น

กลบทตะเข็บไต้ชอน บังคับให้ใช้ลหุครุเรียงสลับกันไป โดยให้ขึ้นที่คำลหุก่อน

	ระทวยระทวดสลดสละขนิษฐนาง
ระหะหนกระวนกระวายระคายระคาง	จะแรมจะร้างอนงคือนาณิราสนิรา
เพราะยลเพราะยินระบิดระหัดสนัดสนั่น	จะเกียดจะกันก็สุดจะสอนจะวอนจะว่า
ระชิกระชั้ชะระระอมระอา	จะไปจะมาระร่าระเริงตะเลิงตะลุย

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๔๒)

กลอักษรวงกลินหาง ดังนี้

	ไ้ออกเอ้ยแสนวิตกไ้ออกเอ้ย
กะไรเลยระกำใจกะไรเลย	จะจากไกลไม่เคยจะจากไกล
สงสารนุชสุดแสนสงสารนุช	จะโหยให้ไหนจะหยุดจะโหยให้
รันทตใจให้สลดรันทตใจ	ต้องไกลจรรกรมไฉนต้องไกลจรร

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว , ๒๕๑๐ : ๕๗๕)

กวีหลาย ๆ ท่านมีความนิยมใช้กลบทในงานของตน เช่น เจ้าพระยาคลัง (หน) กวีที่อยู่ร่วมสมัยทั้งกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังตัวอย่าง กลบทตรีประดับ จากลิลิตเพชรมงกุฏ

กระแหงทองห้องห้อง	ชลธาร
ทงเหงเห่งเหิงหาญ	ปากกล้า
แขวงแว่งแว้งพาล	ผิดเพื่อน
ราหูหู่หู่หน้า	เพศเพียงอสุรินทร์

(เจ้าพระยาพระคลัง(หน) , ๒๕๓๒ : ๑๗๘)

สุนทรภู่ก็เป็นกวีเอกอีกท่านหนึ่งที่นิยมกลบท ดังจะเห็นได้จากในโคลงนิราศสุพรรณมี กลบทอักษรล้วน คือบังคับให้แต่ละบาทใช้เสียงพยัญชนะต้นเสียงเดียวกัน ดังนี้

แจ้วแจ้วจักจั่นจ๋า จับใจ
 หริงหริงเรื่อยเรไร รัรร้อง
 แสงแสงส่งเสียงใส ทราบไลต
 แหนงหนั่งนิกนขน้อง แนนเนียนวนนาง

(สุนทรภู่ , ๒๕๑๘ : ๒๖๑)

นอกจากกวีทั้งสองท่านนี้แล้วในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังมีกวีที่นิยมการเล่นคำแบบกลบทอยู่อีกหลายท่านหนึ่งในนั้นคือ **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระนามเดิมว่า พระองค์เจ้าชายวาสุกรี ทรงเป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและเจ้าจอมมารดาจุ้ย พระองค์ทรงผนวชเมื่อพระชนมายุ ๑๒ พรรษา แม้ว่าจะทรงครองสมณเพศตลอดพระชนม์ชีพ แต่พระองค์ก็ได้ทรงมีพระปรีชาแต่เฉพาะด้านศาสนาเท่านั้น เพราะคนส่วนใหญุ่มักจะรู้จักท่านในฐานะที่ทรงเป็นกวีเอกในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น งานพระนิพนธ์หลายเรื่องผู้

ศึกษาวรรณคดีก็จะรู้จักกันดี เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย ฤๅษณาสนน้องคำฉันท์ พระปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงเป็นกวีผู้หนึ่งที่ใช้กลบทในงานพระนิพนธ์ของพระองค์เป็นจำนวนมาก เช่น โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ที่มีการประพันธ์ด้วยโคลงกลบทตลอดเรื่อง ดังตัวอย่าง

สามชั้นหินประทีปเกี่ยว	กอบสาม	ชันนา
หน้าอัมรินทร์หนละโท		ที่หน้า
ทิศตกและออกพลาหม		เพลิงทิศ เทวฤา
แสงขจ่างสีเกี่ยวจ่า		แจ่มแสง ฯ

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส , ๒๕๓๓ : ๕๓)

โคลงข้างต้นนี้เป็น*กลบทครอบจักรวาล* บังคับให้คำต้นบาทและท้ายบาทเป็นคำเดียวกัน การซ้ำคำในบทนี้จะมีส่วนช่วยเน้นให้คำที่ซ้ำนั้นมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่ใช้วิธีแบบกลบทเป็นจำนวนมาก เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย ที่เป็นวรรณคดีเรื่องเอกเรื่องหนึ่งของพระองค์ท่าน ในเรื่องนี้ปรากฏว่ามีกลบทอยู่หลายตอนเช่น ตอนพระมหาอุปราชาชมนก

ไก่อแก้วคิดคู่แก้ว	กลอยใจ เรียมฤา
แสกยิงแสกหฤทัย	พี่เศร้า
นกออกนี่กออกไพร	พลัดแม่ เหมือนฤา
ชมแขกเต้าคู่เต้า	แขกน้องนานคืน

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส , ๒๕๒๐ : ๓๕)

โคลงข้างต้นนี้ทุกบาทมีคำซ้ำบาทละ ๑ คู่ และระหว่างคำซ้ำมีคำมาคั่น ๑ คำ ยกเว้นบาทที่ ๑ ที่มีคำมาคั่น ๒ คำ โคลงบทนี้จัดอยู่ใน*กลบทกนิษฐเกิบบัว* การซ้ำคำในโคลงบทนี้นอกจากจะช่วยให้โคลงไพเราะและน่าสนใจแล้ว การเลือกใช้คำที่นำมาซ้ำก็ช่วยให้การพรรณนาชวนซึ่งมากยิ่งขึ้น

ขึ้น เนื่องจากเป็นการนำคำที่มีรูปเขียนเหมือนกันแต่มีความหมายต่างกันมาใช้ ทำให้เกิดความสับสนคลั่งในการพรรณนาอารมณ์ของตัวละคร (พระมหาอุปราชา) ที่เปรียบเทียบกับธรรมชาติรอบตัว แล้วโยงเข้าสู่อารมณ์เศร้าได้ดี

นอกจากวรรณคดีทั้งสองเรื่องที่ยกตัวอย่างมาแล้ว งานพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านยังมีอีกหลายเรื่องที่ใช้กลบท เช่น ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก สรรพสิทธิ์คำฉันท์ สมุทรโฆษคำฉันท์ตอนปลาย เป็นต้น

จากตัวอย่างที่ได้ยกขึ้นมานี้จะเห็นได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิยมวิธีการใช้กลบท จึงทำให้ในงานพระนิพนธ์มีทั้งกลบทแทรกอยู่เป็นจำนวนมาก และนั่นก็ย่อมแสดงให้เห็นว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงมีพระปรีชาสามารถในด้านการประพันธ์ เนื่องจากกลบทเป็นการเพิ่มบังคับพิเศษ ทำให้การแต่งนั้นยากกว่าการแต่งคำประพันธ์ปกติ นอกจากนี้กลบทที่พระองค์ทรงใช้ก็ได้ช่วยทำให้บทประพันธ์มีความแปลกสะดุดตาเท่านั้น แต่กลบทที่พระองค์ทรงใช้ได้ช่วยเสริมความไพเราะและสร้าง ความหมายที่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องอีกด้วย

กลบทเป็นกลวิธีการประพันธ์ที่กวีนิยมใช้มานาน ปรากฏแทรกอยู่ในวรรณคดีหลายเรื่องแต่ การศึกษากลบท ยังมีผู้สนใจศึกษาไม่มากนัก และส่วนใหญ่ผู้ศึกษากลบทมักจะเน้นไปที่ประเภท ของกลบทและลักษณะของกลบทแต่ละชนิด มากกว่าที่จะเน้นการศึกษากลบทในฐานะที่มีบทบาท ต่อการสร้างวรรณศิลป์วรรณคดีเรื่องต่าง ๆ

การศึกษาพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสก็เช่นเดียวกัน ที่ผู้ศึกษาวิเคราะห์งานพระนิพนธ์ของพระองค์มิได้เน้นทางด้านการศึกษากลบทมากนัก ดังนั้น วิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงมุ่งศึกษาคำประพันธ์กลบทในงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ในด้านลักษณะและคุณค่าทางวรรณศิลป์ที่ช่วยเสริมให้งานพระนิพนธ์ของ พระองค์ท่านหลายเรื่องได้รับการยกย่องจากชนรุ่นหลังว่าเป็นวรรณคดีเอกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอน ต้น

๑.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์เล่มนี้แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลบทและงานวิจัยที่ศึกษางานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลบทมีดังนี้

โกชัย สาริกบุตร. การวิเคราะห์กลบทในกวีนิพนธ์ไทย. กรุงเทพมหานคร:หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู. ๒๕๑๘.

เป็นงานที่ศึกษารวบรวมกลบทประเภทต่าง ๆ ที่มีในตำราตั้งแต่สมัยอยุธยาและแบ่งกลบทออกเป็น ๒ ประเภทกว้าง ๆ คือกลบทประเภทกำหนดข้อบังคับเพิ่มมากกว่าปกติและประเภทที่ซ่อนแบบรูปหรือวิธีอ่าน(กลอักษร) นอกจากนี้ยังมีการศึกษากลบทที่แทรกอยู่ในวรรณคดีบางเรื่องในสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น ลิลิตยวนพ่าย มหาชาติคำหลวง โคลงอักษรสามหมู่ ชุดพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้ากุ้ง วรรณคดีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส บางเรื่อง งานกวีนิพนธ์ของหลวงธรรมาภิมณฑล(เถิก จิตรกรเถิก) เป็นต้น

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า การนำกลบทมาใช้ในกวีนิพนธ์ไทยนั้น กวีทุกสมัยนิยมนำเทคนิคกลบทไปแต่งแทรกไว้ในวรรณคดีเพียงบางตอน กลบทที่กวีนิยมมากคือ กลบทประเภทที่ ๑ แบบเพิ่มบังคับสระ พยัญชนะ การซ้ำคำและการใช้กระทู้ และกวียังสามารถเลือกใช้กลบทบางแบบให้เหมาะกับเนื้อความบางอย่างอีกด้วย

จารุวรรณ พุ่มพฤกษ์. วิเคราะห์กลอนกลบทไทยด้วยระเบียบวิธีทางภาษาศาสตร์.

วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์กลไกการสร้างกลของกลอนกลบท โดยศึกษากลอนกลบทจากกลบทศิวิบูลกิตติ์ ตำราเพลงยาวกลบทและกลอักษร และกลบทสุภาษิต

ผลการวิจัยพบว่า กลไกหลักในการสร้างกลบทมี ๖ ประการคือ ชนิดหรือเงื่อนไขของกลแบบหรือวิธีการในการสร้างกล ลักษณะของกล ตำแหน่งที่เกิดของกล จำนวนของหน่วยต้นแบบ และจำนวนของหน่วยผลลัพธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบของกลกับชื่อของกลมี ๓ แบบคือ ความสัมพันธ์แบบตรง แบบอธิบายและแบบสอดคล้อง ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบกับเนื้อหาของกลอนกลบทมีความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบที่ธรรมดามากกว่ากับเนื้อหาที่ใช้สื่อความ และความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบที่ซับซ้อนกว่ากับเนื้อหาที่ใช้สื่ออารมณ์ จังหวะในการอ่านกลอนกลบทนั้นมีลักษณะเหมือนกับการอ่านทำนองเสนาะของกลอนสุภาพทั่วไป นอกจากนี้ กลอนกลบททั้ง ๓ สมัยยังต่างกันในเรื่องจำนวนชนิดและรูปแบบของกลบท และสาเหตุการลดลงของกลบทเกิดจากความซับซ้อนและข้อบังคับที่เฉพาะเจาะจง

สุภาพร มากแจ้ง. กวีนิพนธ์ไทย ๑ - ๒. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖.

การศึกษากลบทจะอยู่ในบทที่ ๙ โดยกล่าวถึงความหมายของกลบท ความเป็นมาของกลบท ตำรากลบท และยังแบ่งชนิดของกลบทออกเป็น ๕ ชนิดใหญ่ ๆ คือ ชนิดบังคับเสียง ชนิดบังคับคำ ชนิดบังคับเสียงและคำ ชนิดบังคับอักขรวิธีและชนิดบังคับฉันทลักษณ์ การแบ่งประเภทนี้ครอบคลุมทั้งลักษณะที่เป็นกลบทและกลอักษร

นอกจากนี้ยังเปรียบเทียบกลบทในตำรากลบทในแง่มุมต่าง ๆ เช่นกลบทที่มีลักษณะบังคับเหมือนกันแต่ต่างชื่อกัน เป็นต้น และยังกล่าวถึงกลบทในกวีนิพนธ์รวมถึงพัฒนาการของกลบทในกวีนิพนธ์ว่ามี ๓ ลักษณะคือ การเกิดกลบทใหม่ที่ไม่ได้อยู่ในตำรากลบท การพัฒนากลบทเดิมให้แปลกออกไปและการนำกลบทหลายชนิดมาแต่งรวมกัน

งานวิจัยลักษณะที่ ๒ คืองานวิจัยที่ศึกษางานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้แก่

ชลดา ศิริวิทย์เจริญ. การศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนวสุนทรียศาสตร์. วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในแนววิเคราะห์ วิจารณ์และเปรียบเทียบ โดย
ศึกษาลิลิตตะเลงพ่ายในฐานะที่เป็นมหากาพย์ ลักษณะนิราศในเรื่อง การใช้คำ วรรณศิลป์
ลักษณะเด่นของรสความและวิธีการอ่านวรรณคดีเรื่องนี้ให้ไพเราะ

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าลิลิตตะเลงพ่ายเป็นวรรณคดีที่มีความงามทั้งด้านเนื้อเรื่องและ
กลวิธีการประพันธ์ เนื้อเรื่องในพระนิพนธ์เรื่องนี้ เห็นได้ชัดว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
พระปรมาภิไธยชิตธิเบศร์ทรงได้แบบวิธีการดำเนินเรื่องและโวหารบางตอนมาจากพระราชพงศาวดาร
แต่พระองค์ทรงเพิ่มเติมเนื้อเรื่องบางตอนทำให้มีรสมากยิ่งขึ้น ลิลิตตะเลงพ่ายเป็นงานพระนิพนธ์
ที่แสดงให้เห็นพระปรีชาของกวีอย่างเด่นชัดในด้านการประพันธ์หลายประการ เช่น การใช้คำที่
เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง การเล่นสัมผัสอย่างแพรวพราว การใช้คำในรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจนการใช้
โวหารเปรียบเทียบที่คล้ายคลึงกับวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ และที่กวีทรงประดิษฐ์ขึ้นเอง นอกจากนี้ผู้
วิจัยยังได้กล่าวถึงวิธีการอ่านวรรณคดีให้คงความไพเราะอีกด้วย

นิพนธ์ ทิพย์ศรีนิมิต. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ลิลิตกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราฯ

พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาภิไธยชิตธิเบศร์. วิทยา
นิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาโดยมุ่งพิจารณาและเสนอคุณค่าของการพรรณนาความงาม
ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคและสถลมารค โดยจากการศึกษาพบว่า สมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระปรมาภิไธยชิตธิเบศร์ทรงมีพระประสงค์ในการทรงพระนิพนธ์ลิลิตเรื่องนี้คือ เพื่อเป็น
การบันทึกภาพความงามในกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราฯ และเพื่อให้เป็นหลักฐานที่จะนำไปใช้
เป็นแบบแผนการจัดกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราฯ ในโอกาสต่อไป

ลักษณะเด่นของวรรณคดีเรื่องนี้อยู่ที่การบันทึกและการให้ภาพที่ละเอียดชัดเจนทุกชั้นตอน
เป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราฯ เป็นอย่างดี นอกจากนี้สมเด็จพระ

พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพิถีพิถันด้านการใช้คำเป็นพิเศษ เนื่องจากถ้อยคำที่ทรงเลือกใช้ล้วนแต่มีความหมายให้อารมณ์และเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง อีกทั้งยังมีการเล่นสัมผัสอย่างแพรวพราว ลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้เห็นได้ว่า ลิลิตกระบวนแห่งพระกฐินพยุหยาตราเป็นวรรณคดีที่ดีเด่นอีกเรื่องหนึ่ง

วงเดือน สุขบาง. การศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ. ปริญญาานิพนธ์
การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๔.

ปริญญาานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์รสคำ รสความและท่วงทำนองการเขียนในพระปฐมสมโพธิกถา ทำให้เห็นลักษณะดีเด่นในด้านความหมายที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง บุคคล เหตุการณ์ สถานที่ เวลาและโอกาส ในด้านของเสียงมีความไพเราะสละสลวย ด้วยสัมผัสสระ และสัมผัสอักษร มีลีลาจังหวะ การเล่นคำ การเลียนเสียงธรรมชาติ และมีการเลือกสรรคำที่ทำให้เกิดภาพ เกิดความสะเทือนอารมณ์

นอกจากนี้ในพระปฐมสมโพธิกถายังมีการบรรยาย และพรรณนาความด้วยโวหารต่าง ๆ ก่อให้เกิดรสทางวรรณคดี ส่วนท่วงทำนองการเขียนนั้น ผู้วิจัยพบว่ามีลักษณะท่วงทำนองการเขียนสูงส่ง มีความประณีตในการเลือกสรรคำ วลี ประโยคและโวหารทำให้เกิดความไพเราะสมกับเป็นวรรณคดีแบบฉบับ

วิไลวรรณ สันถวโกมล. การเปรียบเทียบผลการสอนนิชาวรรณคดีไทยเรื่อง

'ลิลิตตะเลงพ่าย' โดยกระบวนการสัมพันธ์และกระบวนการสอนแบบครู
เป็นศิษย์กลางในชั้นประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต แผนกศึกษามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๒.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาโดยทดลองสอนลิลิตตะเลงพ่ายกับนักศึกษาระดับประกาศนียบัตรวิชาการศึกษา ชั้นปีที่ ๑ ของวิทยาลัยครูกาญจนบุรี เพื่อเปรียบเทียบการสอนวรรณคดีไทยด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์และการสอนด้วยกระบวนการสอนแบบครูเป็นศูนย์กลาง

ผู้วิจัยได้ทดลองสอนนักศึกษาทั้งสองกลุ่มด้วยตนเอง เมื่อเปรียบเทียบผลการสอบหลังเรียนระหว่างกลุ่มที่เรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์และกลุ่มที่เรียนด้วยกระบวนการสอนแบบครูเป็นศูนย์กลาง พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระหว่าง ๒ กลุ่ม ไม่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม นักศึกษามีความเห็นว่าการเรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ทำให้บรรยากาศการเรียนสนุกสนาน ผู้เรียนมีความกระตือรือร้น และยังเป็นการฝึกคุณสมบัติต่าง ๆ หลายประการอีกด้วย เช่น ความรับผิดชอบ การใช้ความคิดอย่างมีเหตุผล เป็นต้น

วิรัช ปิยสุนทรวงษ์. การศึกษาวิเคราะห์สรรพสิทธิ์คำฉันท์กับสรรพสิทธิ์ชาดก. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาสรรพสิทธิ์คำฉันท์ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชาติชิโนรส และสรรพสิทธิ์ชาดกในปัญญาสาชดก เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างระหว่างวรรณคดีทั้งสอง

จากการศึกษาพบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชาติชิโนรสทรงปรุงแต่งเนื้อเรื่องให้สนุกสนานยิ่งขึ้น โดยที่ยังทรงคงเค้าเรื่องเดิมเอาไว้ทั้งแก่นเรื่อง โครงเรื่อง และลักษณะนิสัยตัวละคร และยังทรงเน้นองค์ประกอบเหล่านี้ให้เด่นชัดขึ้นกว่าเดิมอีกด้วย ความดีเด่นของสรรพสิทธิ์คำฉันท์อีกประการหนึ่งคือการใช้ภาษา มีการเล่นสัมผัส มีลีลาจังหวะที่เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง มีการเล่นคำหลายชนิดโดยเฉพาะการเล่นคำชุดแบบกลบท นอกจากนี้ยังมีการเสนอภาพพจน์ด้วยกลวิธีเปรียบเทียบและโวหารแบบต่าง ๆ ทำให้ผู้อ่านซาบซึ้งในสรรพวรรณคดียิ่งขึ้น จึงกล่าวได้ว่า สรรพสิทธิ์คำฉันท์เป็นวรรณคดีที่ดีเด่นทั้งด้านเนื้อหาและการใช้ภาษาที่สูงส่งแสดงถึงลักษณะวรรณคดีที่ดัดแปลงมาจากนิทานชาดกได้เป็นอย่างดี

เสาวณิต วิงวอน. วิเคราะห์พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชาติชิโนรส. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก , ๒๕๔๐.(พิมพ์ประกาศเกียรติคุณ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมานุชาติชิโนรส ๙ - ๑๐ - ๑๑ ธันวาคม ๒๕๔๐).

งานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษางานพระนิพนธ์ ๑๐ เรื่อง อันได้แก่ ลิลิตตะเลงพ่าย โคลงดั้นเรื่อง ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ลิลิตกระบวนแห่พระกฐินพยุหยาตราทางชลมารคและสถลมารค ปฐมสมโพธิกถา ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สรรพสิทธิ์คำฉันท์ สมุทรมโฆษคำฉันท์(ตอนปลาย) โคลงภาพฤาษีตัดตน และคำฤๅษี โดยการศึกษาชิ้นนี้จะแยกการศึกษาออกเป็นทีละเรื่องอย่างชัดเจน และมีการวิเคราะห์ในหลายประเด็น เช่น วัตถุประสงค์ ลักษณะคำประพันธ์ ศิลปะการประพันธ์ เป็นต้น

จากการศึกษาทั้ง ๑๐ เรื่องนี้ ทำให้ผู้วิจัยพบว่าพระนิพนธ์ทุกเรื่องเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่าทางเนื้อหาและศิลปะการประพันธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงเป็นปราชญ์ทางภาษา ทรงใช้ถ้อยคำสำนวนโวหารอย่างมีหลักเกณฑ์ รักษาขนบอย่างเคร่งครัด งานพระนิพนธ์มีความงดงามในเชิงศิลปะการประพันธ์ มีเนื้อหาที่แสดงพระปรีชาทั้งทางโลกและทางธรรม งานพระนิพนธ์จึงเป็นงานที่ทำหน้าที่ของวรรณคดีโดยสมบูรณ์

เอมอร ชิตตะโสภณ. พระนิพนธ์ประเภทฉันท์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า

กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชา

ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๒.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาพระนิพนธ์ประเภทฉันท์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสโดยทั่วไป และเพื่อยืนยันว่ากวีไทยแต่เดิมมีหลักเกณฑ์การใช้คำครุหลุ ไม่เหมือนกับที่กำหนดไว้ในภาษานาลี

ผลของการวิจัยสรุปได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงแสดงพระอัจฉริยภาพในคำประพันธ์ประเภทฉันท์ งานพระนิพนธ์มีลักษณะดีเด่นในด้านเสียงของคำ ความหมายและรสในวรรณคดี งานพระนิพนธ์จึงมีค่าควรแก่การยกย่องและการศึกษาอย่างแท้จริง

ดังนั้นสรุปได้ว่า งานวิจัยที่เกี่ยวข้องมี ๒ ลักษณะคือ งานวิจัยที่ศึกษากลบทและงานวิจัยที่ศึกษางานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส งานวิจัยกลุ่มแรกเน้นการศึกษาชนิดและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของกลบท และบางเล่มยังได้ศึกษาวรรณคดีสมัยต่าง ๆ ว่า

กลบทมีปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องใดบ้าง ส่วนงานวิจัยกลุ่มที่ ๒ ส่วนใหญ่เน้นการศึกษางานพระนิพนธ์ด้านต่าง ๆ เช่น วัตถุประสงค์ของการแต่ง เนื้อหา ศิลปะการประพันธ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการศึกษากลบทในด้านที่สัมพันธ์กับการสร้างสรรค์วรรณคดี ยังมีผู้สนใจไม่มากนัก นอกจากนี้การศึกษางานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ผู้ศึกษาส่วนใหญ่ยังไม่ได้เน้นการศึกษาเรื่องกลบทมากนัก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่า การศึกษากลบทในงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเป็นการศึกษาวรรณคดีอีกแนวทางหนึ่งที่น่าสนใจ และน่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจศึกษากลบทในแง่มุมนี้ต่อไป

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาลักษณะกลบทในงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
๒. เพื่อวิเคราะห์และประเมินค่าทางวรรณศิลป์ของกลบทในงานพระนิพนธ์

๑.๔ สมมติฐานของการวิจัย

กลบทในงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ช่วยเสริมคุณค่าทางวรรณศิลป์ทั้งในด้านเสียงและความหมายให้แก่วรรณคดีแต่ละเรื่องอย่างเด่นชัด

๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย

งานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสในรูปแบบร้อยกรองมีเป็นจำนวนมาก แต่ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยมีเงื่อนไขในการเลือกศึกษางานพระนิพนธ์เฉพาะวรรณคดีร้อยกรองที่มีกลบทแทรกอยู่ รวม ๘ เรื่อง ได้แก่

๑. โคลงดั้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน
๒. ลิลิตกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคและสถลมารค
๓. ลิลิตตะเลงพ่าย
๔. กฤษณาอาสน์น้องคำฉันท์

๕. สมุทรโฆษคำฉันท์ตอนปลาย
๖. สรรพสิทธิ์คำฉันท์
๗. ฉันท์กล่อมช้างพังและกาพย์ขับไม้กล่อมช้างพัง
๘. ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ๑๑ กัณฑ์

๑.๖ ข้อตกลงเบื้องต้น

"กลบท" ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้หมายถึง

๑. คำประพันธ์ประเภทที่กวีเพิ่มลักษณะบังคับพิเศษลงไปใ้คำประพันธ์ โดยคงรูปแบบเดิมของคำประพันธ์เอาไว้ให้เห็นว่าเป็นโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน หรือร่าย ทั้งนี้จึงไม่รวมคำประพันธ์ที่มีการเปลี่ยนการวางรูปแบบหรือซ่อนลักษณะฉันทลักษณ์ ดังที่เรียกกันว่า กลอักษร

๒. คำประพันธ์ที่มีลักษณะดังข้อ ๑ แต่กวีมิได้ใช้อย่างสม่ำเสมอในวรรณคดีเรื่องเดียวกัน โดยอาจจะมีการเว้นช่วงไปบ้าง เช่น อาจมีการเว้นวรรค เว้นบาท หรือเว้นบท เป็นต้น อย่างไรก็ตาม คำประพันธ์เหล่านี้ยังมีปรากฏตั้งแต่ ๒ แห่งขึ้นไปและมีระบบการใช้กลบทอย่างชัดเจน เช่นเกิดขึ้นที่วรรคหน้าอย่างสม่ำเสมอ , เกิดขึ้นที่คำแรกของบทเสมอ เป็นต้น

๓. คำประพันธ์ที่มีลักษณะดังข้อ ๑ แต่ลดทอนลักษณะบังคับบางประการของกลบทชนิดนั้น ๆ ออกไป จึงทำให้ลักษณะบังคับของกลบทนั้นไม่สมบูรณ์ตามที่ตำรากำหนด

๔. คำประพันธ์ที่มีการเพิ่มลักษณะบังคับพิเศษลงไปแบบเดียวกับที่ปรากฏใช้ในวรรณคดีบางเรื่องสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ลักษณะบังคับนี้ไม่ปรากฏชื่อเรียกว่าเป็นกลบทชนิดใดในตำรากลบททั้งหลายที่มีหลักฐานเหลืออยู่

- หมายเหตุ ดูรายละเอียดลักษณะกลบทตามข้อตกลงเบื้องต้นนี้ได้ในบทที่ ๒ ข้อ ๒.๑

การศึกษาร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เหตุที่มีเพียง ๑๑ กัณฑ์นั้น (ไม่มีกัณฑ์มหาพนและกัณฑ์มัทรี) เนื่องจาก กัณฑ์มหาพนไม่มีหลักฐานปรากฏว่าทรงพระนิพนธ์ ส่วนกัณฑ์มัทรี ฉบับตัวเขียน ในหอสมุดแห่งชาติที่ระบุว่าเป็นพระนิพนธ์นั้น เป็นฉบับที่ไม่สมบูรณ์มีเนื้อความไม่ครบ ดังนั้นผู้วิจัยจึงจะศึกษาเฉพาะกัณฑ์ที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่เท่านั้น

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

๑. กำหนดโครงร่างการวิจัย
๒. รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกลบท
๓. รวบรวมและศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับกลบทในงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
๔. วิเคราะห์ข้อมูลและประเมินค่าเกี่ยวกับกลบทในด้านวรรณศิลป์
๕. รวบรวมผลที่ได้จากงานวิจัยและนำเสนอตามโครงร่างที่กำหนด

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. แสดงความสำคัญของกลบทที่มีส่วนเสริมสร้างสุนทรียภาพในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ ให้เด่นชัดขึ้น
๒. เป็นแนวทางหนึ่งในการศึกษาการใช้กลบทเพื่อเพิ่มคุณค่าด้านวรรณศิลป์ของกวีเฉพาะ

คน